

การพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

The Development of Peace Community Cultivation on Theravada Buddhist Philosophy Approach

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาลักษณะชุมชนสันติภาพ 2) เพื่อศึกษาการพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท และ 3) เพื่อนำเสนอแนวทางพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ แบบภาคสนาม เครื่องมือวิจัยที่ใช้คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 15 คน และการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม โดยการเลือกแบบเจาะจง วิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า

1) ลักษณะชุมชนสันติภาพ เป็นการสร้างสันติภาพภายในและภายนอกของคนในชุมชน การพัฒนาทางกายภาพ และการพัฒนาคุณธรรมของการอยู่ร่วมกันในสังคม การยอมรับความแตกต่าง การช่วยเหลือและการพัฒนาชุมชนให้มีความมั่นคงในด้านสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ที่สามารถดำรงสันติสุขในชุมชนทั้งในเชิงกายภาพและจิตภาพให้เกิดสันติสุขอย่างแท้จริงและมีความยั่งยืน

2) การพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการนำหลักพุทธธรรมเพื่อนำมาใช้สร้างสันติภาพในชุมชนเชิงกายภาพและเชิงจิตภาพ ได้แก่ 1.หลักสัมมาทิฐิ ความเห็นที่ถูกต้อง 2.หลักพรหมวิหาร 4 ว่าด้วยคุณธรรมของจิต เป็นธรรมประจำใจและปฏิบัติตนต่อเพื่อนมนุษย์โดยชอบ 3.หลักเบญจศีล-เบญจธรรม ว่าด้วยหลักพึงประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดสันติภาพในชุมชน

3) แนวทางพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท สามารถเพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติให้เกิดเป็นผลสำเร็จเป็นรูปธรรม สามารถประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมให้เกิดสันติสุขและเกิดสันติภาพทั้งภายนอกและภายในชุมชนได้ตามแนวทางพุทธปรัชญาเถรวาท

ARTICLE INFO:

Author:

1. ประเวศ วะทาแก้ว

Pravech Vathakaew

คณะศาสนาและปรัชญา,

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย

E-mail: pravech.vat@mbu.ac.th

Tel: 0922591916

Corresponding Author:

2. สิริพร ครองชีพ

Siriporn Krongcheep

คณะศาสนาและปรัชญา,

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย

Email: siriporn.kro@mbu.ac.th

Tel: 062 9517193

1. กฤตพิศิษฐ์ ปุณณภัทรนากุล

Kitphisit Puranaphatthanakul

บัณฑิตวิทยาลัย,

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย

2. นรารัตน์ สงวนทรัพย์

Nararat sanguanthrap

คณะศาสนาและปรัชญา,

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย

5. พระมหาวันต์ วสนโต (พลเสน)

Phramaha Wasan Wasanto (Ponsen)

นักวิชาการอิสระ,

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย

คำสำคัญ : การพัฒนา, ชุมชนสันติภาพ,
พุทธปรัชญาเถรวาท

Keywords: Development,

Peace Community,

Theravada Buddhist philosophy

Article history:

Received : 08/11/67

Revised : 20/11/67

Accepted : 02/12/67

Abstract

The objectives of this research were 1) to study the characteristics of peace communities, 2) to study the development of peace communities according to Theravada Buddhist philosophy, and 3) to present guidelines for developing peace communities according to Theravada Buddhist philosophy. Using qualitative research methods, field type, the research tools used are in-depth interview with 15 key informants and participant observation by choosing specifically Data were analyzed and presented descriptively. The results of the study found that

1) Characteristics of a peace community It creates internal and external peace among people in the community. Physical development and moral development of living together in society accepting differences Assisting and developing communities to be socially, culturally and economically stable, able to maintain peace in the community both physically and mentally to create true and sustainable peace.

2) Developing and strengthening peaceful communities according to Theravada Buddhist philosophy. It is the application of Buddhist principles to create peace in the physical and mental communities, including: 1. The principle of right view. Correct opinion 2. The 4 Brahma vihara principles regarding morality of the mind Be Dharma in your heart and behave rightly towards your fellow human beings. 3. The principles of the five precepts - the five principles. Concerning principles of conduct to create peace in the community.

3) Guidelines for developing and strengthening peaceful communities according to Theravada Buddhist philosophy to be used as a guideline for practice to achieve concrete results. Can be applied in daily life to live together in society to create peace and peace both outside and within the community according to Theravada Buddhist philosophy.

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความขัดแย้งทางความคิดที่มนุษย์เห็นไม่ตรงกันมาทุกยุคทุกสมัย ตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์จนถึงยุคปัจจุบัน ได้วิวัฒนาการสร้างสรรค์อารยธรรมและพัฒนาขึ้นมาเป็นลำดับ ๆ ดังเริ่มแรกมนุษย์ต้องประสบกับภัยธรรมชาติ และแสวงหาวิธีการเพื่อดำรงชีวิตให้มีความอยู่รอด ด้วยเหตุที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคมรู้จักคิด มีเหตุผล จึงเป็นธรรมดาที่มนุษย์แต่ละคนย่อมมีความเชื่อ ความคิดและทำที่ที่แตกต่างกัน หรืออาจเหมือนกันจนเกิดเป็น กระแสความคิดแบบที่นิยมกันในแต่ละยุคสมัย มนุษย์มีธรรมชาติที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การแก่งแย่งแข่งขัน หรือการมีความขัดแย้งระหว่างกันอยู่ตลอดเวลา ซึ่งผลเกิดจากความขัดแย้งก่อให้เกิดปัญหาเกิดขึ้น ก็คือ การมี สงครามหรือการเข่นฆ่าและทำร้ายซึ่งกันและกัน จนกลายมาเป็นสภาพที่ก่อให้เกิดความทุกข์กับทุกคนในสังคม มนุษย์เป็นอย่างมาก จากสภาพการณ์ดังที่กล่าวมานี้เป็นเหตุให้มนุษย์พยายามที่จะหาทางระงับความขัดแย้ง ดังกล่าวให้สงบลง ซึ่งเรียกว่า “สันติภาพ” สันติภาพไม่ใช่แค่ท่องว่าเราไม่ควรระงับด้วยการจองเวรแต่ต้องไป ให้ถึงขั้นว่า ทำอย่างไรจะไม่ต้องจองเวร ยกตัวอย่างง่าย ๆ หลักธรรมหลายอย่างที่เราได้ยินและสอนกันอยู่ เรื่อย ๆ และเราก็เอามาพูดจนติดปาก เช่นที่ท่านว่า อดตา หิ อดตโน นาโถ แปลว่า ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน เราก็

ยอมรับว่าเป็นความจริงและสอนกันอยู่เรื่อยว่า ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน แต่ตอนที่จำเป็นต้องทำ คือตอนที่พระท่านสอนว่า แล้วทำอย่างไรตนจะเป็นที่พึ่งแห่งตนได้อันนี้เราไม่ค่อยจะเดินหน้าหรือแม้แต่เอาใจใส่กันเลยทีเดียวที่ตรงนี้เป็นคำสอนที่สำคัญ ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2550) ในคำว่า “สันติภาพ” หรือสันตินั้น ไม่ได้หมายถึงเพียงสภาวะที่ไร้สงครามหรือไร้การปฏิปักษ์ต่อกันเท่านั้นแต่จะต้องหมายถึง “สันติสุข” ซึ่งเป็นสภาวะที่ประกอบด้วยความสงบราบรื่นและความผาสุกไปพร้อม ๆ กันสันติภาพในชาติมิได้แปลว่าชาตินั้นไม่มีการสู้รบเท่านั้น แต่ต้องปล่อยให้ประชาชนสามารถพัฒนาความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจและสังคมของพวกเขาที่นำไปสู่ชีวิตที่เป็นสุขด้วย ดังนั้น จึงต้องมีสันติภาพและความสุขควบคู่กันไปจะมีสันติภาพที่แท้จริงไปไม่ได้ หากไร้ซึ่งความอยู่เย็นเป็นสุขในระดับระหว่างประเทศนั้น ชาติต่าง ๆ ควรต้องพัฒนาในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และการพึ่งพาตนเอง เพื่อความผาสุกของพลเมืองในชาตินั้น ๆ ในขณะเดียวกันชาติต่าง ๆ ต้องตระหนักต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นไปนอกเขตแดนของตนและช่วยจรรโลงสันติภาพโลกไปด้วยกัน หากโลกเราไร้สันติภาพ เราจะขาดความสงบราบรื่นอันจำเป็นต่อการพัฒนาและความก้าวหน้าของชาติเหล่านั้น (ฐาตุร พานิช, 2558) กล่าวได้ว่า สังคมโลกตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แต่ละช่วงเวลาได้ผ่านเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะวิกฤตการณ์เรื่องสงครามซึ่งเป็นรูปธรรมที่ถูกแสดงออกมา เนื่องจากสาเหตุของความคิดเห็นอุดมการณ์ทางการเมืองที่ไม่ตรงกันทำให้เกิดความขัดแย้งกัน ความแตกต่างทางเชื้อชาติและความแตกต่างทางความเชื่อในแต่ละศาสนา ทำให้ไม่เข้าใจกันเกิดเป็นการทะเลาะวิวาทกันกลายเป็นความขัดแย้งกัน “ทุกศาสนาต่างมีจุดร่วมอย่างเดียวกันคือ การพยายาม แนะนำมนุษย์และสังคม ให้สร้างสันติภาพให้เกิดภายในจิตใจก่อนเพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างสันติภาพภายนอก สิ่งสำคัญคือ ศาสนิกชนของแต่ละศาสนาต้องเข้าถึงหัวใจหรือแก่นแท้ของศาสนาของตนนับถือให้ได้ เพื่อแปรสภาพจิตใจให้เกิดสันติภาพภายในตน ซึ่งเป็นพลังที่สำคัญยิ่งในการขับเคลื่อนกระบวนการแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์ต่าง ๆ และสร้างสันติภาพภายนอกให้เกิดขึ้นในสังคมตลอดถึงการดำรงรักษาสันติภาพไว้ให้ยั่งยืนต่อไป (พระมหานครินทร์ แก้วโชติรุ่ง, 2548) การพัฒนาและวิวัฒนาการทางสังคมโลกก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นลำดับ เกิดความขัดแย้ง ความเห็นที่ไม่ตรงกัน และไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ จนกลายเป็นเหตุให้สงครามโลกเกิดขึ้น จากสถานการณ์ทางการเมืองของโลกเกิดการเปลี่ยนแปลง ผลกระทบจากสงครามทำลายจิตใจของผู้คน นักวิชาการบางท่านได้อธิบายไว้ว่า ผลของสงครามส่งผลกระทบทำให้รู้สึกหวาดกลัวและความรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิต เมื่อพิจารณาอันให้ถ่องแท้จะพบว่าเพราะขาดความเชื่อมั่นในเรื่องอุดมคติหรือเป้าหมายที่แน่นอนของชีวิต ไม่เชื่อว่าอะไรจะมีคุณค่าควรแก่การแสวงหาของชีวิต คนเราจึงมองข้ามเรื่องของศาสนาและศีลธรรม ชีวิตจึงมีแต่ปัญหาประสบความยุ่งยากในการดำเนินชีวิต เมื่อเป็นเช่นนี้ความสุขของชีวิตอันเป็นสิ่งที่ควรจะมีควรจะได้ตามธรรมชาติของชีวิตจึงไม่มีทำให้เกิดความเบื่อหน่ายท้อแท้ต่อชีวิต มีแต่ความเคร่งเครียด ความไม่พึงพอใจต่อสิ่งต่าง ๆ รอบตัว จนเป็นเหตุให้หาทางออกในทางที่ผิด ๆ ด้วยการฆ่าตัวตาย หรือเสพยาเสพติด ประกอบอาชญากรรม ซึ่งเป็นการสร้างปัญหาให้แก่ตนเอง ครอบครัวและสังคม (สุเชาวน์ พลอยชุม และสุวิญ รักษิตย์, 2555)

พระธรรมปิฎกได้กล่าวว่า สันติภาพในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น 2 อย่าง ได้แก่ สันติภาพภายในและภายนอก โดยสันติภาพภายใน หมายถึง การที่สภาวะจิตได้บรรลุพระนิพพาน ซึ่งเป็นสันติภาพที่แท้จริงและสูงสุดในพุทธศาสนา ซึ่งเกิดขึ้นจากการฝึกฝนอบรมพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา และสันติภาพภายนอกหมายถึง ความอยู่ดีมีสุขของประชาชน ของสังคม หรือของทั้งโลก ซึ่งเป็นภาวะที่ทุกคนมองเห็นรับรู้ได้เป็นภาวะที่เกิดขึ้นจากการที่สังคมมีความสงบเรียบร้อย ไม่มีการรบราฆ่าฟัน ไม่มีสงคราม อยู่ร่วมกันโดยไม่เบียดเบียน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2550) และท่านสรุปแนวคิดสันติภาพว่า 1) ปฏิบัติต่อทฤษฎีให้

ถูกต้อง 2) ไม่นำความต่างศาสนามาแบ่งพรรคแบ่งพวก 3) สร้างจิตสำนึกใหม่ในการรวมกลุ่มของมนุษย์ 4) พัฒนาภาวะจิตใจที่ไร้พรหมแดน 5) ยอมรับความจริงสากลที่เป็นกลาง มีผลเสมอกันแก่ทุกคนและทุกศาสนาในโลก ด้วยหลักความเป็นมนุษย์ที่สากล คือ แผ่นความรู้สึที่เป็นมิตร มิมีตรี ด้วยความรักความปรารถนาประโยชน์สุขต่อทุกคนโดยไม่มีการแบ่งแยก 6) การยอมรับท่าทีอนุรักษ์สัจจะต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยเมตตา ต่อสัจธรรมด้วยปัญญา ศาสนามีคุณค่า ทำหน้าที่อำนวยประโยชน์สุขต่อมวลมนุษย์ และช่วยให้มนุษย์ได้เข้าถึงสัจธรรม คือ ความจริงซึ่งเป็นภาวะของชีวิต (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542)

เมื่อกล่าวถึงชุมชนที่มีสันติภาพหรือสันติสุข ณ ปัจจุบันสภาพสังคม การเมือง เศรษฐกิจเปลี่ยนไป ชุมชนก็มีการเปลี่ยนไปด้วย การขยายเขตชุมชนเมืองและการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีจำกัด เหล่านี้เป็นนโยบายในการพัฒนาประเทศที่ไม่สามารถนำพาประเทศไทย คนไทยเข้าถึงการพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development) และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานการณ์ที่ทรัพยากรในโลกเริ่มมีจำกัด และนับวันยิ่งขาดแคลนมากยิ่งขึ้นช่องว่างระหว่างคนจนและคนรวยที่กว้างขึ้น ความไม่สมดุลของการแบ่งสรรทรัพยากร ล้วนแล้วแต่จะนำไปสู่ความขัดแย้งที่ยุ้งยากต่อการจัดการ และมีโอกาสที่จะนำไปสู่ความรุนแรงมากยิ่งขึ้นด้วย (Panyapong, et al., 2012)

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยต้องการที่จะศึกษา การพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในชุมชนให้เกิดความรักความสามัคคี และให้เกิดเป็นธรรมประจำใจในการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข และเพื่อการพัฒนาการสร้างเสริมชุมชนสันติสุขให้กับตนเองและสังคมได้

ปัญหาวิจัย

การศึกษาปัญหาในการพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

1. ลักษณะชุมชนสันติภาพเป็นอย่างไร
2. การพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพเป็นอย่างไร
3. การบูรณาการการพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทควรเป็นอย่างไร
4. การสร้างกิจกรรมกระบวนการไปสู่ความรู้เกี่ยวกับ “แนวทางการพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท” เป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะชุมชนสันติภาพ
2. เพื่อศึกษาการพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
3. เพื่อนำเสนอแนวทางพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยได้มีการนำเสนอขอบเขตการวิจัยไว้ 4 ด้าน ดังนี้ ขอบเขตด้านพื้นที่ ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมาย ขอบเขตด้านเนื้อหา และขอบเขตด้านระยะเวลา ดังต่อไปนี้

1) ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และแบบพรรณนา (Descriptive Research) เนื้อหาประกอบด้วยองค์ความรู้ หลักการ แนวคิดและทฤษฎี ได้แก่ ข้อมูลการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพ จากเอกสาร แนวคิดทฤษฎี บทความ ผลงานวิจัย และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาวิเคราะห์ โดยมุ่งศึกษาจากแนวคิดของชุมชนสันติภาพ นักปรัชญาตะวันตก นักปรัชญาตะวันออก ผู้นำโลก ผู้เชี่ยวชาญ ผู้รู้ และการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดการพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยมุ่งศึกษาพุทธธรรมที่สามารถนำมาเพื่อใช้สร้างสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท รวมถึงการนำเสนอแนวทางการพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพ ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท โดยบูรณาการแนวคิดสันติภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดสันติภาพในโลกปัจจุบัน

2) ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยในการสร้างแนวทางการพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท โดยมุ่งเน้นศึกษาชุมชนวัดนครอินทร์ ตำบลสวนใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากการตัดสินใจของผู้วิจัยเอง ลักษณะของกลุ่มที่เลือกเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย จำนวน 15 คน

3) ขอบเขตด้านพื้นที่ ได้แก่ วัดนครอินทร์ตำบลสวนใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี

4) ขอบเขตด้านระยะเวลา ตั้งแต่ 1 มกราคม 2565 ถึง 31 ธันวาคม 2565

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ด้านองค์ความรู้ใหม่ ได้แก่ ลักษณะพื้นฐานของชุมชนสันติภาพ ความรู้เกี่ยวกับสภาพปัญหาในปัจจุบันด้านการอยู่ร่วมกันในสังคม และความรู้ด้านแนวทางการแก้ไขปัญหาและข้อเสนอแนะในการนำหลักปฏิบัติไปใช้ในชุมชนให้เกิดความรักความสามัคคีในสังคม
2. ด้านการพัฒนาสังคมและทรัพยากรมนุษย์ ได้แก่ การพัฒนาและการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพให้มีความมั่นคงและเข้มแข็ง ด้วยหลักปฏิบัติตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
3. ด้านนวัตกรรม ได้แก่ การบูรณาการแนวคิดการพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพ ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
4. ด้านนโยบาย ได้แก่ การนำไปประยุกต์ใช้เพื่อกำหนดเป็นนโยบาย หรือแผนงานในการพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพ ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทสำหรับหน่วยงานราชการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

สรุปผลการวิจัย

1. ลักษณะชุมชนสันติภาพ การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ สงบสุข ท่ามกลางความขัดแย้งในสังคม โดยทุกคนในสังคมจะต้องสมานสามัคคีกัน เพราะสังคมย่อมมีความขัดแย้งกันในทุกสังคม ทุกชนชั้น ฉะนั้นทุกคนจะต้องพึงระลึกว่าไม่ควรเบียดเบียนและไม่ทำให้อันอื่นในสังคมต้องเดือดร้อนเพราะการกระทำของตนเอง หากว่าทุกคนในสังคมขาดสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ สังคมก็มิอาจสงบสุขลงได้ จะมีแต่ความวุ่นวาย เกิดซึ่งการทะเลาะวิวาทและนำมาซึ่งการสูญเสียทั้งเลือดเนื้อและทรัพย์สิน สันติภาพ จึงหมายถึง การปรองดองกันในสังคมทุกชนชั้น และควรมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ที่สำคัญทุกคนจะต้องมีจิตสำนึก และความรู้สึกที่ เอื้อเฟื้อ อภัย และ

อดทน ด้วยสังคัมถึงจะสงบสุขและเกิดสันติภาพอย่างแท้จริง จากการศึกษา พบว่า ลักษณะชุมชนสันติภาพ จะต้องเป็นชุมชนที่มีคุณธรรมจริยธรรมของประชาชนชนชุมชน ควรเป็นเป็นชุมชนที่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ไม่มีความขัดแย้ง แม้จะอยู่กันด้วยความต่างของเชื้อชาติ วรรณะ ผิวพรรณ การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสงบสุข คนในสังคัมจะต้องสมานสามัคคีกัน ไม่ควรเบียดเบียน และไม่ทำให้คนอื่นในสังคัมต้องเดือดร้อน เพราะการกระทำของตนเอง สันติภาพจึงหมายถึง การปรองดองกันในสังคัมทุกชนชั้น และควรมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ที่สำคัญทุกคนจะต้องมีจิตสำนึก และความรู้สึกรักที่ เอื้อเฟื้อ อภัย และ อดทน ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งผู้บริหารบ้านเมือง ประชาชนในชุมชน มีข้อตกลงร่วมกัน ที่จะพัฒนาส่งเสริมให้เกิดเป็นรูปธรรม มีความสอดคล้องครอบคลุม ด้านการศึกษา อาชีพ การเป็นอยู่ในชุมชน สนับสนุนด้วยความเอื้ออารีต่อกัน ของผู้มีส่วนในการสนับสนุนประชาชนในชุมชน เป็นลักษณะชุมชนเข้มแข็งด้านสันติภาพ

2. การพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท คำว่าสันติภาพ ในความหมายโดยตรงแปลว่าความสงบสุขที่เราสามารถมองเห็นได้ด้วยตาของเรา แต่ในความจริงคงจะเป็นการยากที่เราจะสามารถรับรู้ได้ถึงสันติภาพ เพราะในยุคปัจจุบันหลาย ๆ คนคงคิดถึงแต่ตัวเองปัจจัยที่สำคัญที่สุดในตอนนี้คือเงินและความสุข ซึ่งถ้าเราทุกคนมองแต่เรื่องเงินกับความสุขส่วนตัวเองนั้นก็คงจะเป็นการยากที่เราจะรับรู้ถึงสันติภาพ ในความคิดของผู้วิจัย สันติภาพ คือ การหันหน้าเข้าหากัน เมื่อมีปัญหาหรือมีข้อโต้แย้งใด ๆ ก็คุยกันและสร้างข้อตกลงเพื่อให้เกิดเป็นความสุขของคนส่วนใหญ่ สันติภาพอาจจะเป็นการไม่ได้เถียงกันด้วยความรุนแรง ทุกสังคัมเมื่ออยู่ด้วยกันย่อมมีปัญหาและการจะแก้ปัญหานั้นก็จำเป็นจะต้องรู้จักที่จะพูดมันออกมา เมื่อเรารับรู้ถึงปัญหาของผู้อื่นทางที่เราจะสามารถอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุขได้ก็คือช่วยกันคิดและแก้ปัญหาไม่ใช่การหนีปัญหา อย่างสุดท้ายสันติภาพคือความสงบสุข ความสงบสุขในที่นี้ไม่ใช่ว่าสงบ อยู่แต่กับตัวเอง ความสงบอาจจะหมายถึงการไม่มีปัญหาใด ๆ ซึ่งก่อให้เกิดข้อพิพาทในหลาย ๆ ฝ่าย จากการศึกษาพบว่า มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมพระพุทธศาสนาที่สอดแทรกหลักศีลธรรมที่ให้เกิดความรักสมัครสมาน สามัคคี เพราะพระพุทธศาสนามีหัวข้อธรรมที่หลากหลาย สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับประชาชนได้ หลักธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทที่ใช้ในการพัฒนาชุมชน คือ หลักสัมมาทิฐิ หลักพรหมวิหาร 4 หลักศีล 5 - ธรรม 5

3. แนวทางพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ก่อนที่จะเกิดคำว่าสันติภาพ มันจะต้องเกิดความขัดแย้งในเรื่องหนึ่งเรื่องใดขึ้นมาก่อน เพราะแน่นอนว่าหากสังคัมหนึ่ง ๆ ไร้ซึ่งปัญหาความขัดแย้ง คำว่าสันติภาพ ที่ทุกคนต้องหันมาปรองดองกันนั้นก็คงไม่เกิดขึ้น ซึ่งด้วยพื้นฐานทางสังคัมที่มีความแตกต่างกันในหลาย ๆ ด้าน อย่างน้อยที่สุดก็เรื่องเพศ อายุ ฐานะทางสังคม จนไปถึงความแตกต่างทางด้านความคิด นั้น ความขัดแย้งจึงไม่ใช่เรื่องยากที่จะเกิดขึ้นมาในสังคัมดั่งนั้น คำว่า “สันติภาพ” ก็คือภาพแห่งความสงบสุข ที่แต่ละฝ่ายในสังคัมซึ่งมีความขัดแย้งกันในเรื่องต่าง ๆ เป็นทุนเดิม นั้น หันมาร่วมมือกันปรองดองกัน ด้วยวิธีการที่ทั้งสองฝ่ายต่างยอมรับในความแตกต่างของกันและกันได้ เพื่อสร้างสังคัมที่มีความสงบสุข ร่มเย็น และทำให้ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สันติ ตามความคาดหวังของสมาชิกในสังคัมนั้น ๆ จากการศึกษา พบว่า จัดส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้เป็นที่ประจักษ์ และให้ประชาชนมีส่วนร่วมถึง นำหลักธรรม หรือหลักพุทธปรัชญามาประใช้ส่งเสริมพัฒนาแก่ประชาชน สำหรับรูปแบบการเสริมสร้างพัฒนาชุมชนสันติภาพ ความยึดหลักความปรองดอง การปรองดอง ที่หมายถึง จัดการความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม ในสังคัมที่เคยแตกแยก ต่อสู้กัน ทั้งในระดับความคิดและในระดับการใช้ความรุนแรงทางกายภาพ ในการตกลงเพื่อเข้าสู่การเจรจาสันติภาพ ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ โดยไม่ใช้ความรุนแรง

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่องนี้ มีข้อค้นพบ (Finding Factors) ที่มีคุณค่าเห็นสมควรนำมาวิจัย การพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ได้แก่ หลักสัมมาทิฐิ หลักพรหมวิหาร 4 หลักศีล 5 - ธรรม 5 ที่ช่วยประสานคนหมู่มากให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มีสันติภาพให้เกิดขึ้น เป็นเครื่องช่วยขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทำให้คนอยู่ร่วมกันด้วยความรัก สามารถนำไปใช้ได้ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับสังคม เป็นธรรมที่ก่อให้เกิดความผาสุกในบ้านเมือง และประเทศชาตินั้นเอง ดังมีรายละเอียด

1. สันติภาพที่เกิดจากหลักสัมมาทิฐิ คือ สัมมาทิฐิ หมายถึง แนวคิดที่ถูกต้อง ความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ถือเป็นองค์แรกในมรรคมงคลแปด อันเป็นแนวทางสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ในการทำงานสัมมาทิฐิเป็นกระบวนการทางความคิดที่สำคัญอย่างหนึ่งที่จะช่วยชี้นำแสงสว่างให้แก่คนทั้งหลาย เป็นหลักแห่งความเห็นที่ถูกต้อง ส่งเสริมให้คนเรามองปัญหาเป็น เข้าใจปัญหาถูกและสามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ได้ตามหลักของเหตุผลในอริยสัจ 4 ถ้าคนเรามีสัมมาทิฐิในการทำภารกิจการใช้แรงงาน ก็จะกลายเป็นคนทำงานด้วยความขยัน อุตุน ทุ่มเทให้กับงานอย่างเต็มที่ ไม่หวั่นเกรงต่อความยากลำบากในการทำงาน สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูวีระธรรมประยุต (ญาณวีโร)/สุทธธรรม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาการสร้างสันติภาพในสังคมด้วยหลักเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท” พบว่า ในพุทธปรัชญาเถรวาท สันติภาพหมายถึง การที่จิตใจสงบหลุดพ้นแล้วจากกิเลสตัณหา เป็นสภาพจิตที่บรรลู่ถึงพระนิพพาน สันติภาพในพุทธปรัชญาเถรวาท แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ (1) สันติภาพภายใน คือ สภาพจิตที่เป็นอิสระจากความคิด หรืออารมณ์ด้วยการปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทา หรือมรรค 8 เพื่อบรรลู่ถึงสันติภายในจิตใจที่เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิต คือ นิพพาน (2) สันติภายนอก คือ สภาวะที่บุคคล สังคม ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ไม่ฆ่าหรือทำร้ายร่างกายของกันและกัน ด้วยการปฏิบัติตามหลักเบญจศีลเบญจธรรม และกุศลกรรมบถ เพื่อทำให้กาย วาจาสงบ ดังนั้นสันติภายในกับสันติภายนอกจึงแยกกันไม่ออกต้องพัฒนาไปพร้อม ๆ กันสอดคล้องกับ ไพฑูรย์ มณีไพโรจน์ ได้กล่าวว่า “มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่รวมกันอยู่เป็นสังคมภายในครอบครัว หลายครอบครัวรวมเป็นหมู่บ้าน เกิดการพึ่งพา การแบ่งปัน และการร่วมมือกันเพื่อให้เกิดความสงบสุขในการอาศัยอยู่ร่วมกัน ขณะเดียวกันความคิดที่แตกต่างกันก็ก่อให้เกิดความขัดแย้งเป็นเหตุให้ต้องวางกฎเกณฑ์บางประการ เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกัน ไม่ให้ล่วงล้ำสิทธิของกันและกัน มนุษย์มีศักยภาพในการคิด และใช้เหตุผลตัดสินปัญหา โดยอาศัยความเข้าใจที่มีต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ”

2. สันติภาพที่เกิดจาก หลักพรหมวิหาร 4 คือ พรหมวิหาร 4 หรือ พรหมวิหารธรรม เป็นหลักธรรมประจำใจเพื่อให้ตนดำรงชีวิตได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์เฉกเช่นพรหม เป็นแนวธรรมปฏิบัติของผู้ที่ปกครอง และการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ประกอบด้วยหลักปฏิบัติ 4 ประการ ได้แก่ เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง ประกอบด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญองงามยิ่งขึ้นไป อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตาชั่ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับมารับผิดชอบ

ของตน สอดคล้องกับงานวิจัยของ ภิกษุณิรตน ธรรมเจตนา (ธัมมเมธา) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวการสร้างสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท” ได้สรุปแนวความคิดการสร้างสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นแนวคิดที่สามารถสร้างสันติภาพด้วยการนำหลักสัมมาทิฐิ หลักพรหมวิหาร 5 และหลักศีล 5 – ธรรม 5 ในพุทธปรัชญาเถรวาทมาใช้เพื่อสร้างสันติภาพ และเพื่อบรรเทาหรือระงับเหตุแห่งความขัดแย้งด้านความคิด เหตุแห่งความขัดแย้งด้านค่านิยม และเหตุแห่งความขัดแย้งด้านพฤติกรรม ดังนั้น G-KMB Model to Peace จึงเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่เกิดจากแนวความคิดการสร้างสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท เมื่อนำไปใช้แล้วทำให้เกิดสันติภาพในตน สันติภาพในสังคม สันติภาพโลก และพัฒนาตนสู่สันติภาพสูงสุดได้ และยังสอดคล้องกับพระครูพิลาศสริกิจ (สุรศักดิ์ ธารายศ) ที่ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การให้ทานในสังคมไทยยุคปัจจุบัน” พบว่า 1. การให้ทานที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท คือการให้ทานมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการให้ทานที่ปรากฏอยู่ในพระสูตร อรรถกถาและคัมภีร์ต่าง ๆ คือ สังคหวัตถุธรรม ขรवासธรรม สัมปยุตธรรม 7 พรหมวิหารธรรม และอธิยทาน 4 ที่สำคัญ ได้จำแนกประเภทของทานออกเป็น 3 ประเภท มีดังนี้ อามิสทาน การให้ธรรมทาน และอภัยทาน ที่นอกเหนือจากการทำบุญให้ทานประเภทอื่น ๆ การถวายทานที่สังคมส่วนใหญ่เข้าใจ ก็คือปาฏิบุคลิกทาน การให้เจาะจง และสังฆทาน ให้โดยไม่มุ่งหวังเจาะจง เฉพาะแก่พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ในคัมภีร์กล่าวว่า การให้ทานที่ไม่เจาะจง จะมีผลอันยิ่งยวดกว่าขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้ให้ทานเป็นสำคัญ ทำให้สังคมได้มีคณิตช่วยกันพัฒนาประเทศ ตั้งแต่ในระดับครอบครัว ระดับสังคม ระดับประเทศ และระดับนานาชาติแต่การให้ทาน มีธรรมทานอย่างเดียวเท่านั้นอันเป็นวิद्याทานที่สามารถทำให้ผู้รับได้เป็นปัจจัยเข้าถึงพระนิพพาน 2. รูปแบบในการให้ทานในสังคมไทย คือการให้ทานมีรูปแบบ 3 ประการ ได้แก่ 1.อามิสทาน คือ การให้สิ่งของที่เป็นวัตถุ มีของที่รับประทานได้และเป็นของใช้ต่าง ๆ ที่เลี้ยงชีวิตให้ดำรงอยู่ได้ 2.ธรรมทาน คือ การให้คุณธรรมที่เป็นความรู้ที่ทำให้เกิดปัญญา ในการมีชีวิตในสังคมด้วยคุณความดีอันที่มั่นคง ของผู้ทรงธรรม 3. อภัยทาน หมายถึง การยกเว้นการประทุษร้ายเบียดเบียนซึ่งกันและกัน มีชีวิตอยู่ร่วมกันโดยไม่มีเวร ไม่มีภัยต่อกัน มีจิตคิดเมตตาในคนและสัตว์ หากผิดพลาดก็ไม่ถือโทษโกรธตอบ การให้ทานอันมีวิธีที่พร้อมด้วยเขตสมบัติคือ บุญเขตถึงพร้อม ไทยธรรมสมบัติ คือ ไทยธรรมถึงพร้อมและจิตตสมบัติ คือ เจตนาถึงพร้อมอันจะทำให้คนในสังคมเข้าใจการให้ทานมากยิ่งขึ้น 3. วิเคราะห์การให้ทานในสังคมไทยปัจจุบัน คือการให้ทานที่ถูกต้อง ประกอบด้วยแนวการปฏิบัติในการให้ทานทั้งผู้ให้ และผู้รับต้องเป็นผู้มีคุณธรรมและจริยวัตรตรงตามถูกต้องตามหลักศาสนา และเข้าใจรอบรู้ไม่ตกเป็นเหยื่อของทุรชน เพราะในสังคมปัจจุบันเป็นสังคมเทคโนโลยีก้าวไกล จึงจำเป็นต้องรู้เท่าทันโลกพร้อมที่จะนำพาตัวเอง สังคมสู่การพัฒนาด้านวัตถุและจิตวิญญาณ เพื่อสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่สังคมได้อย่างสมบูรณ์และต่อยอดสู่การพัฒนาองค์กรประเทศชาติต่อไป การให้ทานยุคสังคมไทยปัจจุบัน พัฒนาเกี่ยวเนื่องกับการบริจาคทาน เพื่อทำประโยชน์ให้กับสังคมส่วนรวมที่เป็นการกุศลด้วยระบบสแกน QR Codeในการให้ทานและการใช้บัตรสมาร์ทการ์ด ทั้งนี้ เพราะทำให้ทั้งผู้ให้และผู้รับได้รับอานิสงส์แห่งผลบุญจากการให้ทาน โดยไม่มีความวิตกกังวลใจ เนื่องจากการกระทำโดยใช้หลักศรัทธาและปัญญาควบคู่กันไปอย่างถูกต้องรอบคอบและจัดแจงอย่างแท้จริง

3. สันติภาพที่เกิดจากหลักศีล 5 – ธรรม 5 คือ ศีล 5 หรือเบญจศีล เป็นการประพฤติชอบทางกายและวาจา 5 ประการ ประกอบด้วย ปาณาติปาตา เวรมณี คือ เว้นจากการฆ่า การประทุษร้ายกัน อทินนาทานา เวรมณี คือ เว้นจากการลัก โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ หรือทำลายทรัพย์สิน กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี คือ เว้นจากการประพฤติดีกาม มุสาวาทา เวรมณี คือ เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง สุราเมรัยมัชฌมาทัญฐานา เวรมณี คือ เว้นจากน้ำเมาและสิ่งเสพติด อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เมื่อได้ละ

เว้นการกระทำที่ไม่ดี 5 ประการแล้ว ก็ควรทำแต่สิ่งที่ดีคือ ธรรม 5 หรือเบญจธรรม คู่กันไป ประกอบด้วย เมตตาและกรุณา คือ มีความรักและความสงสาร สัมมาอาชีวะ คือ การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต กามสังวร คือ รู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ ไม่ให้หลงไหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส สัจจะ คือ มีความสัตย์ สติสัมปชัญญะ คือ ระลึกและรู้ตัวอยู่เสมอ ไม่ประมาท สอดคล้องกับ พระมหาใจสิงห์ สิริธมโม ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธปรัชญาเรื่องสันติภาพตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ” พบว่า สันติภาพโดยทั่วไป ตามทัศนะพุทธปรัชญา หมายถึง ความสงบ หรือความมีสันติ ซึ่งมีหลายระดับด้วยกันตามผลที่ได้รับจากการฝึกฝนของตนเอง ตั้งแต่ปุถุชน ที่มีศีล 5 ไปจนถึงพระอรหันต์ ซึ่งเป็นผู้ที่เข้าถึงนิพพาน ด้วยการมุ่งเน้นให้ คำนึงถึงเหตุผลแห่งการกระทำที่จะทำให้เกิดความไม่สงบสุข ทั้งในทางกาย วาจา และใจ ด้วยสุจริต 3 คือ คิด ดี พูดดี และทำดี โดยเฉพาะในด้านจิตใจที่พุทธปรัชญาต้องการให้รู้จักเรียนรู้เพื่อแยกแยะดีชั่วออกจากกันได้ เพื่อความสงบสุขของตนเองและผู้อื่นหรือสังคมส่วนรวม แล้วหมั่นเพียรฝึกฝนตนตามแนวทางของพุทธปรัชญา ตามกำลังความสามารถหรือตามสถานภาพของตนเองที่เป็นอยู่ในสังคม สอดคล้องกับ พระครูปลัดสุวัฒนเมธา คุณ (ชัยยงค์ สืบกระพันธ์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ในการดำเนินชีวิตของคนไทย ในสังคมปัจจุบัน” พบว่า หลักพุทธจริยศาสตร์ในการดำเนินชีวิตแบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ พุทธจริยศาสตร์ระดับ ต้น ได้แก่ หลักเบญจศีลและเบญจธรรม พุทธจริยศาสตร์ระดับกลาง ได้แก่ ศีล 8 และพุทธจริยศาสตร์ระดับสูง ได้แก่ มรรคมรรค 8

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท โดยได้รับ
ทุนอุดหนุนการวิจัยจากทุนสนับสนุนภายใต้โครงการพัฒนานักวิจัย คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2565

บรรณานุกรม

- สุเชาว์ พลอยชุม และสุวิญ รัชส์สัตย์. (2555). สารัตถะวิชาการพุทธปรัชญา. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2550). วิธีสู่อันติภาพ. กรุงเทพฯ : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด.
- ฐาณู พานิช. (2558). ส่งเสริมสันติภาพโลกตามวิถีพุทธ. *องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก*, 4(2), 24-29.
- พระมหานครินทร์ แก้วโชติรุ่ง. (2548) “สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ: ความหมายและการประยุกต์ใช้ในโลกปัจจุบัน”. *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา*, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2542). มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม.
- Panyapong, S. et al. (2012). Conflict between Local Community and Public Organizations on Water Management from Lam Patao Dam, Kaengkhro District, Chaiyaphum Province. *Journal of Mekong Societies*, 8 (1), 115-135